

REGIONÁLNÍ POLITIKA A REGIONÁLNÍ ROZVOJ

Přednáška č. 4

3. STRUKTURALISTICKÉ PŘÍSTUPY

3.1. Neomarxistické teorie rozvoje – teorie závislosti

- nerovnoměrný regionální rozvoj je neomarxisty **považován za pouhý prostorový rozměr strukturálních a sociálních nerovností v kapitalistickém systému**
- **řešení regionálních problémů** vidí neomarxisté ne tak na lokální a regionální úrovni, ale spíše na **národní a nadnárodní úrovni** → problémy jsou způsobovány obecnými principy fungování kapitalismu
- teorií inspirovaných marxismem je celá řada, významné neomarxistické teorie se liší primárně podle řádovostní úrovně, kterou se zabývají (globální – vycházejí z ekonomie rozvojových zemí; nižší úroveň – pojí se s disciplínou ekonomické geografie)
- pro obě skupiny teorií je příznačný **historický přístup** ke studiu regionálních otázek, což je obecně rysem typickým pro marxistické teorie a pro práce samotného Karla Marxe

- **Teorie závislosti** byla značně rozšířena především na konci 60. a v 70. letech zejména v **Latinské Americe** (A. G. Frank, T. dos Santos, S. Amin)
- snaží vysvětlit nerovnoměrný vývoj ve světovém měřítku, přičemž poukazuje na to, že jádro světové ekonomiky využívá ve svůj prospěch slabosti periferie, jejíž ekonomická, politická i kulturní závislost na jádru je stále prohlubována...
- hlavní příčinu závislosti hledají představitelé této teorie:
 - jednak v **nutnosti rozvojových zemí udržet export**, což znemožňuje vytvoření domácího trhu
 - jednak v **monopolním postavení vyspělých zemí ve sféře obchodu i technologií**
- na základě historických analýz dospívají zástupci teorie k přesvědčení, že **ty země, které disponovaly velkými přírodními zdroji (nerosty, podmínkami pro zemědělství), byly pro svůj význam pro „mateřské země“ tvrdě podrobeny, zatímco ty ostatní zůstaly stranou zájmu koloniálních mocností, čímž jim byl umožněn určitý rozvoj**

- v rámci teorie závislosti se hovoří také o **teorii změn globální produkce**, která si všímá změn v mezinárodní dělbě práce resp. globálních změn v rozmístění průmyslové velkovýroby a zvláště nadnárodních firem – potom hovoříme i tzv. „**nové teorii mezinárodní dělby práce**“
- tato teorie upozorňuje na obrácení dlouhodobě existující dělby práce na nadnárodní úrovni:
 - dříve: suroviny byly většinou dováženy z rozvojových zemí ke zpracování do vyspělých států
 - později: z důvodů vysokých mzdových nákladů, vysokých cen dalších vstupů a různých regulačních opatření, **stále více nadnárodních firem přesouvá část své produkce do rozvojových zemí...**, ty jim mnohdy nabízejí daňová a jiná zvýhodnění
- ve vyspělých státech zůstává často jen ústředí s rozhodujícími pravomocemi, příp. s výzkumnou, vývojovou a obslužnou základnou
- (jak aktuální v dnešní době a v České republice...)

3.2. Teorie nerovné směny

- patří také do skupiny teorií závislosti a jejím čelným představitelem je Arghiri Emmanuel
- základem Emmanuelovy teorie je rozdělení států do dvou skupin – na vyspělé a zaostalé, lišící se navzájem **úrovní cenové hladiny**
- podle této teorie ceny zboží neurčuje nabídka a poptávka, ale výrobní náklady v místě výroby; **hlavním důvodem pro rozdílnou výši nákladů mezi rozvojovými a vyspělými zeměmi je rozdílná výše mezd**
- za hlavní faktor nerovné směny považuje Emmanuel **zohlednění vysokých mezd** vyplácených dělníkům ve vyspělých zemích, zatímco v rozvojových zemích se mzdové náklady pohybují jen na úrovni existenčního minima
- (jak si v tomhle pohledu stojí v celosvětové komparaci ČR?)

- podmínkou nerovné směny je podle Emmanuela existence monopolu; ne však monopolu na určitý druh zboží, ale monopolu, který si udržují dělníci ve vyspělých zemích (tzv. dělnická aristokracie) vůči dělníkům v rozvojových zemích
- **klíčovým faktorem růstu** jsou podle Emmanuela právě **vysoké mzdy**, nikoliv důsledek technického pokroku → ve světě neexistuje jediná země, která by dosáhla ekonomického rozvoje v období, kdy měla nízkou úroveň mezd
- (souhlasíte s tím?)
- Principiální řešení vidí Emmanuel v pokud možno současném zvýšení mezd ve všech rozvojových zemích se stejným profilem exportu o 50-100 %, což by zvýšilo jejich tržní potenciál zvýšením koupěschopnosti obyvatel a uvedlo do pohybu ekonomiku...

- kritika této teorie je poměrně obtížná, protože je prakticky **celá v protikladu k základním postulátům** přijímaných odborníky většiny ostatních směrů či škol – jedná se o desítky sporných bodů od obecných východisek po konkrétní příklady
- za hlavní teoretický nedostatek této teorie je možné považovat úplné **oddělení výše mezd od produktivity práce** → mzdy by tak bylo možno stanovit v podstatě libovolně!

- společnými rysy teorií závislosti je skepse ohledně budoucnosti rozvojových zemí, ale i celé kapitalistické světové ekonomiky, ahistoričnost, jednostranné chápání konceptu závislosti...

3.3. Strukturalistický marxismus

- čelným představitelem marxistických teorií ve 2. polovině 20. století je geograf **David Harvey** (k marxismu dospěl až v 70. letech po tom, co byl na konci 60. let jedním z předních zastánců kvantitativní revoluce v geografii)
- svoji teorii nerovnoměrného rozvoje považuje za „třetí úroveň teorie krize“ – ta vychází z tzv. základního rozporu kapitalismu, kterým je **rozpor mezi soukromým charakterem vlastnictví výrobních prostředků a společenským charakterem výroby** (Harvey tak zcela odmítl teorie skupiny jádro – periferie, protože je považuje za nepravdivé a zastírající třídní podstatu vykořisťování – staví do protikladu jádrové a periferní regiony a nikoliv třídy)
- jedním z důsledků tohoto rozporu je **nadměrná akumulace kapitálu**, jež musí být zákonitě následována jeho znehodnocením, aby byla dočasně znovu nastolena jednota – tento konflikt má podle Harveye podobu válek (obchodních), ale i skutečných válek, které fyzicky ničí akumulovaný kapitál

- války přitom Harvey nepovažuje za poruchy ve vývoji kapitalismu, ale za mechanismus konstituující dynamiku akumulace kapitálu; krize 30. let nebyla podle Harveye překonána keynesiánstvím, ale 2. světovou válkou → **válka je tedy určitou extrémní formou likvidace nadměrně akumulovaného kapitálu...**
- (souhlasíte s tím?)
- významným prvkem Harveyovy teorie je také analýza **rozporu mezi mobilním a nemobilním kapitálem** – tvrdí, že část kapitálu musí být nemobilní, aby byla umožněna vysoká mobilita ostatního kapitálu
- v důsledku existence nemobilního kapitálu vznikají tzv. **teritoriální aliance**, které považuje za nejvýznamnější subjekt regionálního rozvoje → mohou vznikat na jakékoliv řádovostní úrovni (lokální, regionální, národní, nadnárodní)
- za nejnebezpečnější typ teritoriální aliance považuje Harvey fašismus a za nejhorší způsob znehodnocování globálního kapitálu nukleární válku
- za hlavní mechanismy zvyšující meziregionální rozdíly považuje Harvey **konflikt a konkurenci teritoriálních aliancí a inercii v jejich chování**, dále **technologický vývoj**, a také **investice do nemobilní infrastruktury**, která se vyznačuje vysokými úsporami z rozsahu a vyžaduje proto koncentraci a hledání relativní nadhodnoty kapitálem

- do jisté míry paralelně s prací D. Harveye vytvářel svou „**houpačkovou**“ (*see-saw*) **teorii nerovnoměrného rozvoje** jeho někdejší žák Neil Smith
- podle něj je nerovnoměrný vývoj v zásadě způsoben nerovnými sociálními vztahy; za klíčový subjekt nerovnoměrného rozvoje považuje **kapitál**, jehož vnitřní rozpory jsou příčinou i podmínkou nerovnoměrného vývoje

- Smith ve své teorii zdůrazňuje existenci **tří řádovostních úrovní**, jejichž vznik je vynucen potřebami kapitálu:
 - 1) **úroveň měst**, kterou již kapitalismus zdědil, ale změnil z funkce primárně tržní, obranné a náboženské na primárně výrobní; **na této úrovni se nejvíce projevuje centralizace kapitálu**
 - 2) **národní úroveň kapitálu** vyplývá z nutnosti obrany nemobilního kapitálu a potřebou chránit fungování kapitálu na daném území; na této úrovni Smith zdůrazňuje dělbu práce mezi pracovními silami i kapitálem
 - 3) vznik **globální úrovně** je spojen s čistě vyrovnávací tendencí kapitálu ve smyslu unifikace podmínek výroby a podmínek pro pracovní sílu; zde jsou hlavními diferenciačními mechanismy různé způsoby určování hodnoty práce, tj. rozdílné úrovně mezd; na této úrovni však již působí také vyrovnávací mechanismy – zejména obecná tendence k univerzalizaci výroby

- „houpačkový“ model: na svět je podle Smithe nutno nahlížet jako na povrch zvlněný podle výše zisku, který nabízí a je přitom diferencován do tří řádovostních úrovní → kapitál plyne do oblastí s nejvyšší mírou zisku, jimž přináší další rozvoj → tím však v těchto oblastech následně míru zisku snižuje (např. snižuje nezaměstnanost a zvyšuje mzdy), až nadprůměrná míra zisku zcela zmizí
- tím je vyvolána další vlna mobility kapitálu, který opět míří do míst s nadprůměrnou mírou zisku...
- **nejpatrnější je tento pohyb kapitálu uvnitř měst, nejméně pak na úrovni globální**
- **nerovnoměrný vývoj je tedy relativně nejstabilnější na úrovni globální, nejméně stabilní na úrovni měst**

- **kritika:** ačkoliv přinášejí Harvey i Smith v analýze prostorové mobility kapitálu řadu nových pohledů, za hlavní slabinu jejich přístupu je možné považovat značně **dílčí pohled na ekonomickou realitu a podceňování role jednotlivce**

3.4. Teorie mezoekonomiky

- hlavní představitel Stuart Holland; ve svých pracích odmítá neoklasické teorie regionální rovnováhy a naopak **zdůrazňuje principiální meziregionální rozdíly v ekonomické struktuře a zaměstnanosti**, které způsobila průmyslová revoluce
- **klíčovou roli přisuzuje velkým firmám**, které podle něj vytváří zvláštní sektor – mezoekonomiku → jedno až dvě procenta velkých firem vytváří podle Hollanda ve vyspělých zemích přes 50 % veškeré produkce, takže tyto firmy dosahují na trhu často pozice **monopolu či oligopolu**, což je v rozporu s neoklasickou představou velkého množství subjektů, které se uplatňují anonymně na trhu
- Holland upozorňuje především na **velkou lobovací sílu velkých firem**, které se stávají multinárodními
- velké firmy **využívají daleko levnější pracovní sílu v zemích třetího světa** → v důsledku toho ztrácejí problémové regiony svoji jedinou výhodu – výhodu levné pracovní síly
- velké firmy získávají také výhodněji finanční zdroje, mohou diktovat podmínky svým dodavatelům a do jisté míry i odběratelům
- Holland předpokládá, že **ekonomickou základnu méně vyspělých regionů** budou tvořit **malé a pomalu inovující firmy**, zaměřené na malosériovou výrobu → tyto firmy pak nejsou schopny konkurovat velkým a prosperujícím firmám z vyspělejších regionů → v souvislosti s výrazným rozdílem v prostorové mobilitě kapitálu a pracovních sil pak dochází k obrovským meziregionálním rozdílům
- řešení vidí Holland v **posílení regulační role státu** a v posílení úlohy odborů a v dělnickém hnutí
- meziregionální rozdíly může stát úspěšně snížit jen pomocí celé své fiskální politiky (sociální dávky, investice do sociální a technické infrastruktury), nikoliv jen samotnou regionální politikou
- Holland také doporučuje posílit státní sektor v ekonomice s tím, že státní firmy by představovaly určitý vzor pro chování soukromým firmám – např. v umístění pobočných závodů do méně rozvinutých regionů...
- konkrétní pomoc problémovým regionům navrhuje Holland koncipovat jako **masivní investice v rámci veřejného i soukromého sektoru** do rozvoje nadprůměrně rostoucích „moderních“ odvětví v těchto regionech – tento přístup jsou ovšem vlády ochotny realizovat jen v období ekonomického růstu

3.5. Teorie výrobních cyklů

- zakladatel R. Vernon
- vychází z předpokladu, že **jednotlivé regiony mohou být různě disponovány pro výrobu určitého produktu v závislosti na jeho životním cyklu (zralosti)**
- podle této teorie prodělá každý nový výrobek třífázový cyklus:
 - 1) nový výrobek
 - 2) zralý výrobek
 - 3) standardní výrobek
- v průběhu cyklu se bude výroba přesouvat do těch oblastí, kde pro danou výrobu existují nejlepší podmínky

- v **první fázi** je výrobek nejprve vyráběn v nejvyspělejších regionech – ty disponují komparativní výhodou v technologické vyspělosti, vysoké kvalifikaci pracovních sil i velkém tržním prostředí příznivě přijímajícím nové výrobky (možnosti modifikací výrobku podle potřeb trhu)
 - ve **druhé fázi** (došlo již ke zvládnutí problémů s prosazením nového výrobku na trh) se objem výroby dále zvyšuje a výrobek je silně exportován; současně dochází k poklesu jeho ceny
 - ve **třetí fázi** – po všeobecném zvládnutí technologie výroby –ztrácí vyspělý region komparativní výhodou a již plně standardizovaný výrobek se začne ve velkých sériích vyrábět a exportovat i z méně vyspělých regionů s levnější pracovní silou
- dojde tak k **omezení výroby i exportu z vyspělejšího regionu**, případně se zboží začne do vyspělého regionu dovážet

3.6. Teorie ziskových cyklů

- hlavní představitelka Anna Markusen vycházela bezprostředně z teorie výrobních cyklů
 - tato teorie však není založena na analýze vývoje fází zralosti výrobku a objemu výroby, ale tvrdí, že **prosperita regionu závisí na behaviorálních strategiích korporací, které se snaží dosáhnout velkých zisků** („superzisků“)
 - na rozdíl od marxistických teorií považuje za **klíčovou roli firem** či oligopolů, tedy subjektů, nikoliv forem
 - Markusen svoji teorii založila na přesvědčení o **rozhodujícím vlivu firemních strategií na regionální rozvoj** – strategie firem se přitom mění podle toho, v jaké fázi ziskového cyklu se firma nachází
 - za hlavní mechanismy nutící firmy ke změnám strategií považuje Markusen změny v potřebě **koncentrace výrobních a řídicích funkcí, difúzi inovací a změny ve vztazích práce a kapitálu**
 - rozlišuje 5 fází ziskového cyklu... z hlediska rozvoje regionů má zásadní význam nejen pouhý nárůst pracovních sil, ale také to, v jaké fázi ziskového cyklu k němu došlo
 - pokud jde o implikaci pro regionální politiku, navrhuje Markusen jako zásadní řešení **vytvoření sociálně spravedlivější společnosti**, a také vytvoření mechanismů při rozhodování o soukromých investicích do výroby
- hlavní přínos této teorie je možno vidět v pokusu o **syntézu různých přístupů**, nikoliv v objevení nových myšlenek
 - kritika: teorie je často považována za redukcionistickou a krok zpět od teorií vycházejících ze vzájemné podmíněnosti sociálních procesů a prostorových forem výroby
 - další výtkou se stala zjevná snaha Anny Markusen vytvořit vyčerpávající typologii firemních strategií – takovou snahu je možné předem označit za marnou, neboť strategie firem budou vždy nové nebo modifikované a těžko je půjde zařadit k nějakému předem danému modelu

3.7. Regulační teorie

- regulační škola či teorie vznikla ve Francii ve druhé polovině 70. let
- hlavními autory byli **ekonomové levicové orientace** Michel Aglietta, Robert Boyer a Alain Lipietz, kteří byli nespokojeni s tradičním strukturalistickým přístupem marxistických ekonomů
- základní myšlenkou regulační školy je předpoklad, že v **ekonomice a ve společnosti sice dochází ke krizovým obdobím, ale ta jsou dříve či později překonána díky adaptaci existujících struktur a institucionálních forem**

- průkopník regulační teorie M. Aglietta ve své práci *Regulace a krize kapitalismu* tvrdí, že stabilita v čase je dočasně umožněna díky specifickým režimům akumulace → zkoumá základní makroekonomické principy, které charakterizují vztah a kompatibilitu mezi výrobními podmínkami a užitím společenského produktu v daném časovém období
- autoři regulační školy zavádějí pojem „**způsob regulace**“, který charakterizuje společenskou stránku existence a reprodukce daného režimu akumulace – společnost si v návaznosti na něj utváří více či méně spontánně jakýsi institucionální rámec
- někteří autoři (např. A. Lipietz) v souvislosti se způsobem regulace hovoří o **formování zvyků, norem a pravidel chování**, jakémsi celém společenském paradigmatu, které formuje představy a potřeby lidí
- později se o systematickou aplikaci regulační teorie v oblasti regionálního rozvoje pokusili někteří geografové (M. Danford, D. Perrons), kteří argumentovali, že prostorová nerovnoměrnost je výsledkem působení struktur a forem, vytvářených historickým vývojem způsobů regulace

3.8. Regulační teorie a prostor – teorie flexibilní specializace a kalifornská škola

- přestože se jedná do jisté míry o teorii nadčasovou, nejčastěji regulační teorie časově spojována s koncem tzv. **fordistické éry**
- fordismus je v úzkém pojetí spojován s 20. a 30. léty 20. století, kdy Henry Ford aplikoval Taylorovy přístupy vědeckého managementu (tzv. taylorismus) v organizaci výroby a dělby práce v podmínkách rozvinuté mechanizace, představované především montážním pásem
- (je v tom nějaká spojitost s dnešními montážními linkami zahraničních společností, např. i u nás v ČR?)
- v širším pojetí se za fordismus označují 20. – 60. léta 20. století, pro něž je příznačná **velkosériová výroba standardizované produkce, ve které našli zaměstnání především méně kvalifikovaní dělníci** u montážních linek
- současně došlo k **rozvoji technické dělby práce**, tj. k oddělení manuální a nemanuální práce a ke **vzniku silně hierarchické formy řízení**
- fordismus založený na **masové výrobě i spotřebě** lze podle regulační teorie definovat následovně: díky rostoucímu objemu výroby dochází prostřednictvím dosahování úspor z rozsahu k růstu produktivity práce, růst produktivity umožňuje růst mezd a tím i růst poptávky
- podle představitelů regulační teorie se však **fordismus ve vyspělých zemích** přiblížil své **hranici životnosti v 70. letech v období tzv. ropné krize** → s rostoucími cenami surovin dochází ke změnám v poptávce, kdy klesá zejména poptávka po energeticky náročných výrobcích; → současně zvyšující se hospodářská integrace světa umožnila přesunout tradiční fordistické modely výroby do hospodářsky méně vyspělých zemí světa
- pro **novou éru** má být charakteristické **nahlodávání hierarchické organizace výroby, větší míra mezinárodní konkurence, větší pružnost (flexibilita) jak v organizaci firem, tak v organizaci trhu práce, dodavatelských vztazích a používaných technologiích**
- někteří autoři tvrdí, že pro postfordistickou éru jsou příznačné **dvě hlavní tendence**:
1) **zvyšování specializace ve výrobě** (oproti masové výrobě úzkého sortimentu)

2) **větší flexibilita** (oproti strnulé standardizaci v době fordismu) → tento směr bývá označován jako **flexibilní specializace nebo flexibilní akumulace** (představitelé např. M. Piore, Ch. Sabel, A. Lipietz)

- z hlediska teorií regionálního rozvoje je podstatné, že systémy regulace v pojetí regulační teorie mohou působit ve specifické podobě na lokální, regionální, národní i nadnárodní úrovni → tím vytváří regulační teorie dostatečný prostor pro regionální aplikace
- průkopníci teorie flexibilní akumulace tvrdí, že pro období flexibilní akumulace je příznačná **regionální specializace v podobě tzv. výrobních okrsků** založených na úzké specializaci, intenzivních a dlouhodobých vazbách a na partnerství prostorově blízkých firem

- pozdější snahy o regionální aplikaci regulační teorie a teorie flexibilní specializace jsou spojeny zejména s pracemi tzv. **kalifornské školy** geografů R. Walkera, A. Scotta a M. Storpera

- tito autoři se snažili **nalézt vazbu mezi způsobem regulace ekonomiky jako celku a specifickými regionálními formami organizace výroby, technologie, trhu práce a regionálních politických forem**

- dále se zabývají specifickou a vzájemně se posilující vazbou mezi technologiemi, specializovanými trhy práce a institucemi regionu, přičemž za jádro hospodářského úspěchu považují územně lokalizovaný komplex těchto institucí

- v tomto bodě je patrná **inspirace**, kterou kalifornští geografové získali ze **švédské časové geografie** (*time-geography*) a tzv. **lundské školy** (T. Hägerstrand a G. Törnquist) → ta zdůrazňuje význam osobních kontaktů v časoprostoru jak pro vlastní pojetí prostoru, tak i pro přenos informací, pro šíření inovací a následně i pro hospodářský rozvoj regionu

- na přelomu 80. a 90. let **vliv regulační teorie v regionálních politikách postupně slábne** a zůstává prakticky jen terminologie převzatá či odvozená z této teorie → důvody je možno hledat ve skutečnosti, že koncepty, se kterými regulační teorie pracuje jsou **natolik obecné**, že v praxi regionální analýzy je obtížné je aplikovat a charakter regulace není v teorii dostatečně přesně specifikován

→ navíc byl objevován jeden „flexibilní region“ za druhým a pojem flexibilní/flexibilita se stával čím dál víc mnohoznačným a nekonkrétním...

- přes všechnu kritiku má regulační teorie řadu pozitiv:

- 1) snaha **propojit v analýze vlivy politických, ekonomických a společenských faktorů** a současně nahlížet na regiony a jejich hospodářský úspěch či neúspěch jako na průsečík působení mezinárodní, národní a lokální úrovně
- 2) důraz na **historický vývoj** a snaha **vysvětlit proč došlo k mobilizaci rozvojového potenciálu v některých regionech a v jiných nikoliv**

- regulační teorii je tedy možné považovat za jeden ze dvou hlavních přístupů ke studiu **dlouhodobého cyklického vývoje ekonomiky**, založeného jak na rozvoji a úpadku technologií, tak na doprovodné formě společenské regulace (druhým přístupem je neoschumpeteriánský přístup, založený na inovačních cyklech a technických standardech, který do značné míry opomíjí roli společenských institucí a regulace)

4. KRITICKOREALISTICKÉ PŘÍSTUPY

4.1. Teorie územních dělb práce

- práce marxistické geografky **Doreen Massey** představují zřejmě **nejvýznamnější neomarxistickou teorii s výraznými prvky kritického realismu zabývající se regionální úrovní**

- její teorie se nazývá **teorie územních dělb práce** → zdůrazňuje, že mezi regiony se může rozvinout mnoho různých způsobů dělby práce a spíše než tradiční odvětvovou specializaci rozpracovává funkční dělby práce mezi regiony v rámci odvětví

- její klíčová práce: *Spatial Divisions of Labour: Social Structures and Geography of Production* (Územní dělby práce: sociální struktury a geografie výroby) z roku 1984 → Massey vychází ze strukturalistického přístupu typického pro marxismus, ale metodicky její práce tradiční strukturalismus překonává – **zdůrazňuje specifika regionů a snaží se je vysvětlovat jako důsledek obecnější teorie výrobních a společenských vztahů** → v duchu kritickorealistického přístupu se její analýzy pokoušejí skloubit obecnou teorii regionálního rozvoje se specifickými rysy regionů

- Massey zpočátku **reagovala na doznívající, ale stále oblíbené práce geografů spojené s kvantitativní revolucí, a to kritikou mechanického používání složitých kvantitativních metod** sklouzávajících často k determinismu bez úsilí o hlubší interpretaci studovaného problému

- za svůj cíl si vytkla **propojit geografii průmyslu a studium trhů práce s širšími podmniňujícími společenskými strukturami** a předložit alternativní způsob chápání nerovnoměrného regionálního rozvoje

- k nové prostorové dělbě práce dochází podle názoru autorky **změnou sociálních vztahů**, které utvářejí ekonomický prostor → v důsledku jejich změny tak dochází i k vytváření nové formy problémových regionů

- za hlavní příčinu velkých změn v prostorové dělbě práce považuje teorie D. Massey **změny v prostorové organizaci vztahů ve výrobě** (např. vyčlenění manažerských funkcí a zánik dříve běžných vedoucích technických pracovníků, kteří v minulosti pracovali přímo ve výrobních závodech)

- za klíčovou skutečnost, na které je nutno založit vysvětlení regionálních diferencí, považuje Massey v souladu se svou marxistickou orientací, **třídní vztahy při výrobě**, tedy vztah mezi kapitálem a pracovními silami

- při regionálních analýzách průmyslu považuje za důležitější než studium odvětví definovaných podle standardních klasifikací studovat spíše **regionální rozdíly ve vlastnické a velikostní struktuře podniků**; Massey klade důraz na roli **strategie podniků** vedené vždy snahou o maximalizaci zisku

- svůj metodický přístup Massey aplikovala na konkrétní realitu poválečných změn v regionální struktuře ekonomiky ve Velké Británii

- pokud jde o strategii firem při využívání meziregionálních rozdílů uvádí Massey tři typy firem:

- 1) první typ představují velké firmy, kde jsou všechny výrobní i nevýrobní útvary lokalizovány v jednom regionu
- 2) druhý typ představují firmy, které rozmísťují své útvary mezi regiony podle požadavků jednotlivých fází výroby

- 3) třetí typ představují velké firmy, jejichž organizační struktura je označována za klonovou – kromě ústředí existují další závody, z nichž každý vyrábí celý produkt a není tedy bezprostředně technologicky závislý na dodávkách z ostatních podniků v rámci firmy
- (napadá vás nějaká firma v ČR, která vyrábí celý produkt a není závislá na dodávkách od ostatních firem?)
 - **řešení regionálních problémů spatřuje Massey ve změně vztahů při výrobě a v celé společnosti**
 - kromě jiného uspořádání vztahů ve společnosti uvažuje i o velmi radikálních změnách, jako je omezení role trhu jakožto klíčového ekonomického mechanismu ve společnosti a nahrazení zisku jako tradičního motivačního nástroje

5. INSTITUCIONÁLNÍ SMĚRY

- čelný představitel institucionální ekonomie, americký ekonom Richard Nelson tvrdí, že v tradičním pojetí ekonomie existují v zásadě tři problémové oblasti, kterým ekonomická teorie nevěnovala dosud dostatečnou pozornost, ale které jsou klíčem k pochopení existujících rozdílů v míře dosaženého hospodářského růstu:
 - 1) první oblastí jsou **technologie a technologické inovace**
 - 2) druhou oblastí je **pojetí firmy, pochopení principů fungování firem, jejich vztahů ke konkurentům, subdodavatelům a způsobům komunikace s nimi, ve vnitropodnikové organizaci práce...**
 - 3) třetí oblastí jsou **instituce** (v nejširším pojetí jako „organizace s adresou“), **institucionalizované praktiky, zrutinizované chování, zvyklosti, návyky kolektivní i jednotlivců**
- projevy institucionálníhoismu v regionálních teoriích byly spatřovány již dříve (viz např. G. Myrdal a teorie kumulativních příčin), ale rozmach institucionálních směrů je datován až od 80. let a v současnosti stále představují nejdynamičtější se rozvíjející směr

5.1. Teorie výrobních okrsků a flexibilní specializace

- hlavními autory teorie výrobních okrsků jsou **italští ekonomové A. Bagnasco, G. Beccatini a S. Brusco**, kteří do určité míry navázali na práci Alfreda Marshalla z přelomu 19. a 20. století, jeho definice vnějších a aglomeračních úspor a popis průmyslových tradic a organizace výroby v oblasti anglického Sheffieldu
- italští ekonomové na přelomu 70. a 80. let analyzovali **způsob organizace výroby, fungování trhu práce a aktivity místních institucí** v regionech tzv. „třetí Itálie“ - oblasti, které nepatří k tradičním průmyslovým oblastem, ale v poválečném období prošly etapou relativně rychlého hospodářského růstu, který byl založen na rozvoji průmyslové produkce specializovaných malých a středních podniků (oblasti v severní Itálii – Toskánsko, Emilia – Romagna a Veneto)
- **ekonomické úspěchy těchto oblastí** jsou odůvodňovány nikoliv na principech individualizované, moderní průmyslové společnosti s vysokou mírou urbanizace, ale spíše na **specifických socioekonomických podmínkách, jejichž základem byl pocit sounáležitosti místních obyvatel, důvěry a tradičních hodnot** (silně religiozní oblasti) → toto se odrazilo v dynamickém **rozvoji malých a velmi malých firem** (do 10 pracovníků) a v jejich **specifickém způsobu spolupráce, prostorové blízkosti a aglomeračním efektu**

- **malé podniky a firmy jsou podle autorů teorie schopny pružněji reagovat na poptávku a na rychle se měnící požadavky na malosériové nebo módní zboží, využívají flexibilní technologie umožňující levnější výrobu, a současně také dosahují značných úspor z rozsahu** (přítom celosvětový trend byl té době koncentrace výroby do velkých korporací)
- **úspory byly podle Brusca dosaženy úzkou mezipodnikovou spoluprací a existencí specializovaných firem**, které sdruženým firmám poskytují služby, zajišťují výhodné úvěry, vedou účetnictví, apod.
- **malé firmy a jejich asociace a podpůrné instituce jsou považovány za nejvýznamnější subjekt regionálního rozvoje**
- (myslíte si, že něco podobného může dne s fungovat např. v ČR, jak a kde?)

- firmy v regionu Emilia – Romagna se vyznačují také **specifickým využíváním pracovní síly**; ta je rozlišována na dobře placenou jádrovou sílu (vysoce kvalifikovaní pracovníci) a málo oceňovanou pomocnou sílu, navíc najímanou na částečné pracovní úvazky či na práci mimo běžnou pracovní dobu – tito pracovníci mohou být velmi snadno propuštěni (kvalita těchto pracovních míst je velmi nízká a využívá situace žen v domácnosti, důchodců, studentů)
- (vidíte někde obdobu tohoto přístupu v dnešní době v ČR?)

- analýzy úspěšných italských regionů měly **velký ohlas za hranicemi Itálie** a staly se učebnicovými příklady regionálních ekonomik založených na sítích těsných mezipodnikových vazeb založených na důvěře a vzájemné výhodnosti, specializaci, která se pojí s **inovací a schopností flexibilně reagovat** na měnící se trendy v poptávce

- zkušenosti z regionů „třetí Itálie“ zakomponovali do obecnějšího rámce úvah o konci fordismu a počátku nového režimu flexibilní akumulace a nové éry Michael Piore a Charles Sabel (první polovina 80. let)
- pro tuto novou éru je příznačná forma organizace, kterou Piore a Sabel nazývají **flexibilní specializací**
- touto cestou sice došlo ke značné dezintegraci původních prací italských ekonomů, ale na druhé straně daly jejich práce **impuls k diskusím o globálních změnách**, které se v té době začaly prokazatelně projevovat (zkracování inovačního cyklu výrobků, nárůst příležitostného zaměstnávání a práce na částečný úvazek, dezintegrace velkých firem a rozvoj subdodávek od jiných firem, omezení skladování...)

- **kritika**: především snahy autorů **zevšeobecnit zkušenosti z několika regionů na globální trend**, pro který neexistuje dostatek důkazů (A. Sayer), **podcenění schopností adaptace a inovace u velkých firem a přehnaný význam přisuzovaný malým firmám** (A. Amin)

- diskuse o významu výrobních okrsků a možnosti jejich zobecnění do nového rozvojového modelu **nedospěly k definitivnímu závěru** a zůstávají otevřené
- většinové shody bylo dosaženo v tom, že je nutné se soustavně zabývat otázkami aglomeračních efektů, mezipodnikové spolupráce a konkurenceschopnosti, a také v tom, že forma organizace výrobních okrsků nepředstavuje globální trend, ale pouze jednu ze specifických reakcí na zintenzivnění konkurence založené na kvalitě a originalitě výrobků

5.2. Teorie učících se regionů

- výsledkem teoretických debat 1. poloviny 90. let byla shoda v tom, že zdrojem konkurenceschopnosti na konci 20. století jsou **vědomosti, schopnost učit se a vytvářet kulturní klima, které napomáhá inovacím**; konkurenceschopnost není chápána jako cenová, ale jako konkurence založená na neustálých inovacích...
- současná globalizovaná ekonomika výrazně pozměnila tradiční weberovské dělení výrobních faktorů, pokles dopravních nákladů, snižování bariér mezinárodního obchodu a rozvoj komunikací způsobují, že jen málo faktorů může být považováno za lokální a nemobilní – patří k nim právě znalosti a schopnost učit se

- autoři teorie učících se regionů (B. A. Lundvall, B. Johnson, A. Malmberg, P. Maskel a další) soudí, že učení a inovace neprobíhají izolovaně v jedné firmě na základě jejích vnitřních zdrojů, ale potenciál inovovat a učit se je podstatně ovlivněn formou vztahů mezi firmou a jejím prostředím
- **rozdíly ve schopnosti učit se a inovovat jsou považovány za klíčový mechanismus regionální diference**

- typické znaky učících se regionů jsou podle Malmberga:
 - 1) ekonomická konfigurace regionu
 - 2) technologická infrastruktura
 - 3) kultura a instituce regionu

- **hlavním přínosem** teorie učících se regionů je snaha **systematicky analyzovat procesy, kterými vzniká a udržuje se v regionech schopnost vytvářet nové poznatky a vědomosti** – ekonomická a geografická problematika se tím rozšiřuje u na oblast tzv. kognitivní psychologie
- zastánci teorií učících se regionů rozlišují mezi **kodifikovanými vědomostmi**, které je možné standardizovat a naučit se pomocí návodu a instrukcí a **nekodifikovatelnými/nevyslovitelnými vědomostmi**, které lze získat pouze vlastní zkušeností a spoluúčastí na dané činnosti

- **kritika**: jedná se opět o **hledání jakýchsi ideálních modelových typů**, místo aby byla věnována větší pozornost procesům, které způsobují vznik zásadně nových technologických inovací, regionálních a národních rozdílů v intenzitě inovací; nedostatečně prozkoumané vazby mezi podnikovou spoluprací v regionu a mírou inovací
- celá teorie však není zdaleka v konečné fázi a na empirické analýzy a následně zobecnění teprve čeká...

6. SOUČASNÉ (EKLEKTICKÉ) OBDOBÍ REGIONÁLNÍ POLITIKY

- současné období regionální politiky je označováno za **eklektické**, tzn. nemající žádný jasný jediný směr, naopak přinášející ode všeho něco..., snad s poněkud významnějším zastoupením institucionálních a neoliberálních přístupů
- v regionální politice dominují spíše opatření **stimulující lokální iniciativu**, a to jak u subjektů **soukromého sektoru** (deregulační opatření, podpora šíření inovací, apod.), tak v případě subjektů **veřejného sektoru** (decentralizace), příp. spolupráce subjektů veřejného a soukromého sektoru (ppp, realizace strategií regionálního rozvoje)

- současné přístupy k řešení regionálních problémů zdůrazňují tedy především:

- 1) podporu malým a středním firmám
- 2) podporu šíření technických inovací
- 3) decentralizační opatření ve sféře veřejné správy
- 4) podporu lokální iniciativě
- 5) deregulační opatření
- 6) networking
- 7) programy následné péče o zahraniční investory

.....